

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Державної установи «Інститут всесвітньої
історії Національної академії наук України»
01054, м. Київ, вул. Леонтовича, 5,
доктору історичних наук, професору,
головному науковому співробітнику
відділу теорії та методології всесвітньої історії
Державної установи «Інститут всесвітньої
історії Національної академії наук України»
СТЕЛЬМАХУ Сергію Петровичу

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата історичних наук, заступника директора з наукової роботи
Чернівецького обласного краєзнавчого музею
Мінаєвої Тетяни Василівни
на дисертаційне дослідження СРІБНЯК Мілани Ігорівни
«Репатріація полонених вояків-українців
з теренів Німеччини та Австро-Угорщини (1918–1920 рр.)»,
подане на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 – Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 – Історія та археологія

Актуальність теми дослідження. Перша світова війна тривалий час перебувала на периферії наукових інтересів українських дослідників і лише з 90-х років минулого століття почав зростати інтерес до вивчення її глобальних і локальних проявів та результатів, у тому числі й щодо феномену військового полону, адже чисельність бранців, умови їхнього утримання та подальша повоєнна репатріація були небаченими у попередній воєнній історії людства.

Разом із тим, «Велика війна» 1914-1918 рр., як її називали сучасники, не лише принесла чимало лих та страждань суспільствам воюючих країн, але й відкрила «вікно можливостей» перед багатьма народами, поневоленими імперіями. На порядок денний було поставлено питання здобуття цими народами політичної незалежності, а поразка і наступний розпад чи напіврозпад імперій дав можливість національним елітам за підтримки

держав-переможців створити в Європі низку нових національних держав. Ідея здобуття українським народом політичної самостійності так само актуалізувалася в умовах «Великої війни». На жаль, історичні обставини, що склалися на її завершальному етапі, хоч і дали можливість українцям створити власну державу, але виявилися вкрай несприятливими для її збереження в той період. Українська національна ідея для свого практичного втілення повинна була охопити широкі верстви українського населення. Особливо ж вона потребувала носіїв з числа людей із військовим досвідом – тих майбутніх «пасіонаріїв», які надалі й мали б її реалізовувати, утворивши кістяк збройних сил, широке коло освічених державних управлінців та ін. Потенційно такі люди були в наявності у значній кількості серед полонених військовослужбовців російської армії, чимало яких були саме етнічними українцями. Дослідження питання повоєнної репатріації полонених українців та включення їх у повоєнне політичне та соціокультурне життя є важливими для розуміння тих суспільно-політичних процесів, які мали місце під час Української революції 1917-1921 рр.

Особливої актуальності проблематиці представленого дисертаційного дослідження додає нинішня російсько-українська війна. Попри широке документування таких аспектів, як бойові дії, життя цивільного населення під обстрілами, звірства російських військ на окупованих українських територіях, водночас умови перебування українських військовослужбовців у російському полоні фіксуються недостатньо, а умови їхнього обміну маловідомі громадськості. Це потребує вироблення дієвого репатріаційного механізму, для створення та діяльності якого вкрай важливим є вивчення подібного досвіду часів Першої світової війни, коли така проблема вперше постала у велетенських масштабах.

З огляду на все наведене вище, дисертаційне дослідження Срібняк Мілани Ігорівни «Репатріація полонених вояків-українців з теренів Німеччини та Австро-Угорщини (1918–1920 рр.)» є надзвичайно актуальним, як з наукової так і з суспільної точок зору.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків дисертації, її структура та зміст. Дисертаційна робота Срібняк Мілани Ігорівни є самостійним, базованим на чималій та розмаїтій джерельній базі науковим дослідженням. Авторка, завдяки вдало обраному науково-методичному інструментарію та критичному опрацюванню значного обсягу різнопланових джерел та наукових праць, комплексно дослідила питання репатріації українців – військовослужбовців російської імператорської армії після завершення Першої світової війни, які впродовж 1914-1918 рр. опинилися в німецькому та австро-угорському полоні. Всі поставлені завдання дисертанткою успішно розв'язані завдяки логічно структурованому за проблемно-хронологічним принципом змісту, понятійно-категоріальному апарату та коректно й вдумливо обраній методології дослідження. Отримані висновки є логічними та обґрунтованими, що свідчить про досягнення поставленої мети та адекватно розкривають поставлені дослідницькі завдання. Структурно дисертація складається зі змісту, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, поділених на дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (278 позицій), а також десяти додатків. Назви розділів повною мірою розкривають тему дисертаційного дослідження, а висновки цілком відповідають поставленим у вступі завданням.

Анотація розкриває тему наукової роботи і є стислим викладом її змістової частини, а також містить перелік опублікованих праць за темою дисертації, що відображають усі аспекти окресленої проблематики та свідчить про належну апробацію отриманих в ході дослідження результатів.

У першому розділі дисертантка здійснила аналіз джерельної та історіографічної бази роботи, її методологічну основу, у трьох наступних – розкрила передумови, етапи та наслідки організації й проведення репатріації полонених українців з Німеччини та Австро-Угорщини (а після її розпаду – з території країн- правонаступниць) впродовж 1918-1920 рр., охарактеризувала діяльність українських військово-санітарних місій на теренах Центральних

держав, ґрунтуючись на значному комплексі архівних та опублікованих матеріалів.

Наукова новизна отриманих результатів обумовлена обраною темою дисертаційного дослідження Срібняк Мілани Ігорівни. Авторка зосередилася на питанні повоєнної репатріації вояків-українців з території Центральних держав після завершення Першої світової війни, що досі не було об'єктом комплексного вивчення ані в українській, ані, тим паче, в зарубіжній історіографії. Дисертантка чітко визначила та охарактеризувала етапи репатріації полонених українців з Німеччини та Австро-Угорщини (а після розпаду останньої – з новопосталих на її теренах держав), репатріаційні маршрути та мережу збірно-розподільчих пунктів, окреслила зусилля дипломатичних і міжнародних урядових й громадських установ та представництв, безпосередньо залучених до процесу репатріації колишніх бранців, а також дослідила специфіку евакуації та її гуманітарно-правовий супровід. Обраний фокус дослідження дозволяє краще зрозуміти репатріацію українців як невід'ємну частину розв'язання проблеми військовополонених та переміщених осіб у добу післявоєнного мирного врегулювання. Запровадження до наукового обігу низки нових інформаційно насичених та невідомих широкому загалу джерел із архівних установ України, Німеччини, Австрії, Польщі, Франції, Канади й США зумовлює беззаперечну новизну та наукову цінність представленої до захисту дисертаційної роботи.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях за тематикою дисертації. Результати дисертаційного дослідження, здійсненого Срібняк Міланою Ігорівною, різнобічно висвітлені у низці публікацій різного рівня, зокрема 6 статей оприлюднено у фахових виданнях України, 4 – в закордонних наукових журналах (Республіка Польща), 16 статей носять апробаційний характер та/або додатково відображають результати дисертаційного дослідження. Дисертантка оприлюднила результати дослідження під час виступів на чотирьох міжнародних конференціях, що проходили в Україні, Польщі, Німеччині та Австрії й сімох

всеукраїнських конференціях. Це свідчить про належну апробацію результатів дисертаційного дослідження та глибоке дослідження проблеми.

Практичне значення отриманих результатів обумовлене можливістю їх використання як у науково-дослідній, так і навчальній та культурно-просвітницькій сферах. Введене до наукового обігу розмаїте коло архівних документів розширює джерельну базу для подальших досліджень питань повоєнної репатріації, заповнює існуючі лакуни з історії України періоду Української революції 1917-1921 рр.

Отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при викладанні історії України в школі, для підготовки спецкурсів з мілітарної та повсякденної воєнної історії для студентів закладів вищої освіти історичних та військових спеціальностей, при написанні наукових праць, при формуванні тематичних експозиційних розділів у історичних та краєзнавчих музеях України тощо. В умовах сучасної російської збройної агресії проти України та захоплення українських військовослужбовців у російській полон здійснене дисертаційне дослідження розширює та поглиблює існуючі знання про можливі механізми та специфіку репатріаційного процесу під час війни та після її завершення.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Під час підготовки дисертаційного дослідження авторка дотримувалася правил та принципів академічної доброчесності, про що свідчить перевірка тексту та наукових публікацій за допомогою онлайн-сервісу StrikePlagiarism, яка не виявила плагіату та порушень академічної доброчесності. Оформлення анотації, тексту, посилань, списку використаних джерел та літератури, додатків дисертаційного дослідження здійснено відповідно до чинних науково-методичних вимог.

Зауваження та дискусійні положення. Відзначаючи в цілому високий науковий рівень представленого до захисту дисертаційного дослідження Срібняк Мілани Ігорівни, разом із тим хотілося б висловити певні зауваження та рекомендації, які жодним чином не впливають на в цілому

позитивне враження від представленого до захисту дисертаційного дослідження:

1. У підрозділі 1.1 «Стан дослідження проблеми» (сс. 32-47) при характеристиці історіографічного доробку зарубіжних дослідників, дисертантка аналізує окремі праці європейських авторів, однак майже не дає огляду російської історіографії, хоча у висновковій частині загальна її оцінка присутня. З огляду на це, викликає певний сумнів згадка книги російського дослідника Миколи Жданова «Русские военнопленные в мировой войне 1914-1918 гг.» (с. 46), посилання на яку немає в тексті і яка відсутня у списку використаних джерел та літератури, або ж праць Оксани Нагорної, які аналізуються крізь призму рецензій інших авторів. На думку опонента, натомість у цьому підрозділі варто було б або чітко зазначити, що в російській історіографії відсутні праці, в яких характеризується національний український аспект, або ж навести посилання на базові узагальнюючі праці, додавши їх до списку використаних джерел та літератури.

2. У підрозділі 1.3. «Методологія дослідження» (сс. 66-76) дисертантка належним чином обґрунтовує методологічну основу представленої до захисту наукової праці. Разом із тим, правомірно наголошуючи на важливості для свого дослідження методологічних положень, сформульованих Люсьєном Февром (с. 71), Анрі Берром (с. 71-72), Карлом Поппером (с. 72) авторці дисертації варто було б зробити посилання на відповідні праці цих теоретиків. При аналізі теоретико-методологічних напрацювань Фернана Броделя (с. 72) варто було б послатися безпосередньо на праці Ф. Броделя, а не на відомий навчальний посібник Леоніда Зашкільняка.

3. У підрозділі 2.1 «Формування та передислокація українських військових з'єднань до України як особлива форма репатріації» (сс. 77-88), в якому характеризується процес творення «синіх» та «сірої» дивізій з числа військовополонених та їхню передислокацію на підконтрольні українській державі території не зайвим було б використати деякі мемуарні та

дослідницькі праці, які б доповнили та розширили розуміння даного аспекту, зокрема: *Дубрівний П.* «Сірожупанники (Перша українська стрілецько-козацька дивізія)». За державність. Матеріали до історії війська українського. 1964. Ч. 10. С. 38-78; *Мандзенко Й.* «Сірожупанники». За державність. Матеріали до історії війська українського. 1966. С. 5-17; *Бутович М.* Формування Сірої дивізії у Володимирі-Волинському. За державність. Матеріали до історії війська українського. 1966. Ч 11. С. 18-41; *Дмитрук В.* Вони боролися за волю України (Нариси історії Сірожупанної дивізії). Луцьк, 2004. 286 с. та ін.

4. Дисертація безперечно виграла б, якби її авторка навела чіткі кількісні показники загальної чисельності полонених українців, які перебували в австро-угорських та німецьких таборах та репатріювалися з теренів Центральних держав. Натомість, авторка дисертації оперує загальними фразами та відносними цифрами на кшталт: «сотні тисяч полонених українців» (с. 107); «велика кількість полонених українців (близько 300 тис. за даними німецького 131 військового відомства)» (с. 130-131); «до України виїхало близько 100 тис. полонених українців» (с. 169). Так само, не зовсім зрозуміло, чи наведені у висновках дисертаційного дослідження цифри (с. 195) стосуються загальної чисельності полонених українців чи лише тих, які перебували у фокусі діяльності військово-санітарних місій? Отже, питання залишається відкритим: якою ж була загальна чисельність українських полонених, які поверталися додому впродовж 1918-1920 рр. з теренів Центральних держав?

5. Деякі зауваження стосуються граматичного та стилістичного оформлення тексту. Так, в роботі зустрічаються окремі пропуски слів, які ускладнюють сприйняття тексту, як наприклад: «зарубіжна (хто?) оперувала ширшим військово-політичним та економічним контекстом» (с. 33), «доцільно виокремити монографію... та кілька її (чийх?) статей» (с. 46). При наведені думки німецького генерала Е. Людендорфа (с. 89), авторка

посилається не на спогади самого Людендорфа, які є цілком доступними для дослідника, а на статтю Джеральда Девіса.

6. Як відзначалося вище, цінною особливістю роботи є наявність ґрунтовних додатків, утім, варто зауважити, що не на всі з них наявні відповідні посилання в дисертаційному дослідженні.

7. На думку опонента, не зайвим було б принаймні одним підрозділом охарактеризувати такі аспекти репатріації як стратегії виживання репатріантів в умовах тривалої невизначеності власного майбуття, їхнє облаштування та адаптація вдома тощо.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Загальний висновок про дисертаційну роботу. Дисертація Срібняк Мілани Ігорівни на тему «Репатріація полонених вояків-українців з теренів Німеччини та Австро-Угорщини (1918–1920 рр.)», подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – Історія та археологія є актуальним комплексним самостійним науковим дослідженням, що містить обґрунтовані положення та висновки, має теоретичне та практичне значення, оформлене згідно з науково-методичними рекомендаціями щодо подібного роду дисертаційних робіт і цілком відповідає усім чинним вимогам нормативної бази, зокрема: Наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019), «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. №261 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 р.) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 341 від 21.03.2022, №

502 від 19.05.2023 р. та № 507 від 03.05.2024 р.). З огляду на це, авторка дисертаційного дослідження Срібняк Мілана Ігорівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Кандидат історичних наук,
заступник директора з наукової роботи,
Чернівецького обласного краєзнавчого музею

Тетяна МІНАЄВА

Підпис засвідчую

Завідувач канцелярії
Чернівецького обласного краєзнавчого музею

Ірина ЗВАРИЧ